

ACTAS DEL
VIII CONGRESO INTERNACIONAL
DE LA
ASOCIACIÓN HISPÁNICA DE
LITERATURA MEDIEVAL

SANTANDER

22-26 de septiembre de 1999

PALACIO DE LA MAGDALENA

Universidad Internacional

Menéndez Pelayo

Al cuidado de

MARGARITA FREIXAS Y SILVIA IRISO

con la colaboración de Laura Fernández

CONSEJERÍA DE CULTURA
DEL GOBIERNO DE CANTABRIA
AÑO JUBILAR LEBANIEGO
ASOCIACIÓN HISPÁNICA DE LITERATURA MEDIEVAL
SANTANDER

•MM•

ACTAS DEL
VIII CONGRESO INTERNACIONAL
DE LA
ASOCIACIÓN HISPÁNICA DE
LITERATURA MEDIEVAL

SANTANDER

Centro de Estudios Medievales
PALACIO DE LA MAGISTRAL
Universidad de Cantabria
41003 Santander, España

Al cuidado de

MARGARITA BRIBAS Y SILVIA TRISO
con la colaboración de Lucía Rodríguez

@ Asociación Hispánica de Literatura Medieval

Depósito legal: SA-734/2000

Carolina Valcárcel

Tratamiento de textos

Gráficas Delfos 2000, S.L.

Carretera de Cornellá, 140

08950 Esplugues de Llobregat

Impresión

UNA LECTURA DEL «POEMA SOBRE LA PASSIÓ» «QUE SI NO·Y PRENEM QUALQUE CONSELL»*

MARINELA GARCIA SEMPÈRE

Universitat d'Alacant

L'OBJECTIU d'aquesta comunicació és fer un estudi del poema «Que si no·y prenem qualque consell», basat fonamentalment en l'anàlisi dels continguts del poema i, així mateix, establir una caracterització d'altres manifestacions romàniques similars amb les quals pot estar relacionat. Es conserva en un manuscrit únic a la Biblioteca Nacional de París (Ms. esp. 472, fols. 11-21r) i ha estat editat amb el nom *Poema sobre la Passió* per Pere Bohigas, que el considera de les darreries del segle XIV.¹ És un text narratiu de 668 versos sobre els fets esdevinguts entre la Passió de Jesús i el Judici Final. Es tracta d'una manifestació catalana sobre la matèria narrativa que trobarem en obres més extenses com ara la *Istòria de la Passió* de Bernat Fenollar i Pere Martines, o la *Vita Christi* d'Isabel de Villena; ens interessa, si més no, com a precedent d'aquelles altres manifestacions i com a mostra d'unes preferències esteses en matèria de literatura religiosa que també es presenten en altres llengües.

En referir-se a les mostres de poesia lírica religiosa conservades en català, Jordi Rubió i Balaguè ha indicat que tenen una extensa transmissió aïllada, situació que canvia quan es refereix a les col·leccions, en forma manuscrita o impresa, del segle XV i dels primers anys del XVI:

Les dues col·leccions més importants de poesies religioses en forma de goig, encara que no sempre siguin dedicades a la Verge són la que es troba manuscrita com a 'disjecta membra' a la Biblioteca de Catalunya i a la Municipal de València, i que fou publicada per la Societat Catalana de Bibliòfils (*Cançoner Sagrat de Vides de Sants*, Barcelona, 1912), i el cançoner del poeta valencià Miquel Ortigues (1^a ed. a València, 1512).²

* Treball realitzat en el marc del projecte PB97-0110.

¹ P. Bohigas, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Curial, Barcelona, 1985, pp. 247-261.

² J. Rubió i Balaguè, *Història de la literatura catalana*, I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat («Biblioteca "Abat Oliba"», 40), Barcelona, 1984, p. 451. Els dos manuscrits de la Biblioteca de Catalunya i de la Municipal de València els descriu Jaume Massó Torrents (*Repertori de l'antiga literatura catalana*, I, *La poesia*, Alpha, Barcelona, 1932, p. 44), i diu que foren redactats durant el segle XV. Creu que podrien ser de Miquel Ortigues. Es tracta d'una sèrie de composicions quasi totes dedicades a les vides de sants. En la

En el primer cas es tracta d'un recull sobre vides de diversos sants i màrtirs, molt possiblement inspirades en la *Legenda aurea*.³ Aquest cançoner presenta, d'una banda, poemes que segueixen l'estrofisme i les tècniques del gènere popular del goig i, de l'altra, composicions en versos decasíl·labs que segueixen una línia més culta, similar a manifestacions líriques del segle XV, especialment la poesia de certamen. També hem de remarcar que es tracta d'un cançoner molt unitari pel que fa als esquemes mètrics i estròfics.⁴

En el segon cas, el *Plant de la verge Maria* de Miquel Ortigues, que hem consultat en una edició de 1528, conté obres fonamentalment amb el tema de la Passió, i quasi sempre relacionades amb la figura de Maria.⁵

Per una altra banda, el *Repertori de l'antiga literatura catalana* de Massó dedica dos capítols a la poesia religiosa.⁶ El primer, «Poesia religiosa anònima», recull una selecció de textos que situa en el segle XIII i que es conserven en manuscrits del XIV i en còpies del XV. Les divuit entrades corresponen a poemes que classifica amb la temàtica següent: lloances a la Mare de Déu; cants originats per la devoció als santuaris on la Verge era venerada; altres «de to més íntim, com és, per exemple, la de les composi-

introducció al *Cançoner*, del mateix Massó i de Foulché Delbosch (*Cançoner sagrat de vides de Sants* (segle XV), Societat Catalana de Bibliòfils, Barcelona, 1912), no hi ha nom de cap possible autor.

³ En general, totes les composicions del cançoner escrites seguint l'estructura del goig estan formades per una entrada i per una tornada final, de rima diferent. Les cobles solen ser de vuit versos, sense retronxa, i amb rima *ababcdcd*. A més, moltes vegades les rimes de la tornada final repeteixen les dels darrers quatre versos de la darrera estrofa. En alguns casos, com en les *Cobles fetes en laor de la gloriosa senta Magdalena en altra manera ordenades* la composició està escrita en octaves de versos decasíl·labs amb cesura en la cinquena síl·laba, però, com les composicions de caràcter popular en heptasíl·labs, conté una entrada inicial, les rimes de la qual es repeteixen als quatre darrers versos de totes les estrofes; i, així mateix, té una tornada final que repeteix les rimes de la tornada inicial.

⁴ Aquestes característiques apunten en la línia de la possible autoria única de l'obra, hipòtesi que ja ha estat assenyalada per alguns crítics, com ara Miquel i Planas («El cançoner devot d'en Miquel Artigues (segle XVI)», en *Bibliofilia. Recull d'estudis, observacions, comentaris i notícies sobre llibres en general i sobre qüestions de llengua i literatura catalanes en particular*, II, Barcelona, pp. 1-55).

⁵ Títol: *Plant de la verge Maria ab les dolors e lahors de aquella: e la visitació de sancta Elizabeth. E altres hores fetes en lahor del sagrament de altar: e de Joachim e sancta Anna: e de sant Miquel: e de sant Onofre: e lo Credo in Deum: ab una protestació: la ave Maria: lo Pater noster: e la salve regina. Ab les hystòries corresponents*. Obres: *Plant de la sacratíssima verge Maria, senyora nostra, contemplant lo seu gloriós fill Jesús, redemptor nostre, crucificat. Ab algunes devotes contemplacions. Ordenat per lo discret en Miquel Ortigues, notari de València. Comensa lo introit*. Escrit en versos alternats de set i de quatre síl·labes, el plany ompli els set fulls següents. A continuació hi ha les obres: *Coples a la sacratíssima verge Maria; Coples de la sacratíssima [sic] verge Maria, senyora nostra, contemplant lo seu gloriós fill Jesús, mort e posat sobre les sues castes faldes; Cobles en lahor de la Sanctíssima verge Maria, mare de Jesús; Cobles de la visitació de la benaventurada sancta Elizabeth, mare del gloriós sanct Johan Baptista; Cobles en lahor del sanct sagrament del altar; Cobles en lahor dels beneventurats sanct Joachim e sancta Anna, pare e mare de la sacratíssima verge Maria, senyora nostra; Cobles en lahor del gloriós e benaventurat príncepp sant Miquel, defenedor de les ànimes nostres; Lahors de sanct Onofre; Lo pater noster; La ave Maria; La salve regina; Lo credo in Deum ab una necessària y molt devota protestació; Oratíó a les plagues de Jesús.*

⁶ J. Massó Torrents, *Repertori de l'antiga literatura catalana*, I, *La poesia*.

cions destinades a cantar el desconsol de la Verge al peu de la creu»;⁷ finalment, unes poques poesies a diversos sants:⁸ sant Esteve, santa Magdalena i sant Joan.

El segon capítol en què Massó es refereix a la poesia religiosa és el de «Poesia narrativa» escrita en codolades o en noves rimades. Hi ha una subpart titulada «Poesia popular religiosa» que inclou, entre altres obres, la *Biblia rimada de Sevilla* (ss. XIII-XIV)⁹ i quatre Passions:

No ens ocuparem, per ara, doncs, de les Passions destinades a ésser representades,¹⁰ tractarem de les quatre antigues *Passions*, l'objecte de les quals és la descripció de la Passió a base únicament del diàleg.¹¹

La primera d'aquestes Passions és la que ens ocupa ací «Que si no·y prenem qualque consell» (P1).¹² La segona, còpia d'un text amb lletra de final del XIV, publicat per Moliné i Brassés,¹³ «E la mirà car tot era ensems» (P2) és una versió del pseudo evangeli de Nicodem i ha estat estudiada recentment per Josep Izquierdo, qui analitza, així mateix, el poema occità «Sens e razos d'una escriptura», basat igualment en el pseudo evangeli de Nicodem.¹⁴ La tercera, segons Massó, és un text conservat a la Biblioteca

⁷ Recull en aquest apartat els plans de Maria Augats i *De gran dolor cruzel ab mortal pena*.

⁸ J. Massó Torrents, *Repertori de l'antiga literatura catalana*, I, *La poesia*, p. 254. Setze dels divuit poemes esmentats per Massó són estudiats en B. Spaggiari, «La poesia religiosa anònima catalana o occitanica», *Annali della scuola Normale Superiore di Pisa*, III:1 (1977), pp. 117-350, qui es pregunta sobre la procedència popular o culta d'aquestes manifestacions. Vegeu així mateix, J. Izquierdo, «Els *Planctus Mariae* a les literatures catalana i occitana: l'*Augats, seyós qui credets Déu lo Payre*», *Estudis de Llengua i Literatura*, VIII, *Miscel·lània Joan Fuster*, edd. d'A. Ferrando i d'A.G. Hauf, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994, pp. 5-23.

⁹ Vegeu també J. Corominas, «The Old Catalan Rhymed Legends of the Seville Bible», *Hispanic Review*, XXVII (1959), pp. 361-383; J. Izquierdo, «Un nou testimoni de les llegendes rimades: les trenta monedes i el trobament de la creu», dins *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Universitat d'Alacant, València i Jaume I de Castelló, Alacant-Elx, 1991, pp. 74-84; o el clàssic de M. Morreale, «Apuntes bibliográficos para la iniciación al estudio de las traducciones bíblicas medievales en catalán», *Analecta Sacra Tarraconensis*, XXXI (1960), pp. 271-290.

¹⁰ J. Romeu i Figueras (*Teatre català antic*, Curial, Barcelona, 1994-1995, 2 vols.), ha estudiat les Passions dramàtiques catalanes, algunes de les quals són molt antigues. Aquest autor en dona notícia de vuit. La primera es conserva en fragments copiats en un manuscrit de Palma i en un altre a Illa (Rossdló), i corresponen a la versió catalana que degueren seguir els traductors per a fer la versió en gascó i llengüedocià conservada en el manuscrit Didot (*La Passion provençale du ms. Didot. Mystère du XIV. siècle*, ed. William P. Shepard, STAF 122, París, 1928). Les altres Passions es conserven en textos dels segles XVI, XVII i XVIII.

¹¹ J. Massó Torrents, *Repertori de l'antiga literatura catalana*, I, *La poesia*, p. 377.

¹² P. Bohigas, *Sobre manuscrits i biblioteques*, pp. 247-261.

¹³ E. Moliné i Brassés, ed., «Passió, mort, resurrecció i aparicions de N. S. Jesucrist», *Estudis Universitaris Catalans*, III (1909-1910) pp. 65-74, 155-159, 260-264, 344-351, 459-463, 542-546; IV, pp. 99-109, 499-508.

¹⁴ J. Izquierdo («“Emperò piadosament se creu per los feels”: la tradició occitano-catalana medieval de l'apòcrif *Evangelium Nicodemus*», dins *Intel·lectuals i escriptors a la Baixa Edat Mitjana*, edd. L. Badia i A. Soler, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994, pp. 17-48) ha estudiat aquesta i

de la Universitat de Barcelona, amb lletra del segle XV. La quarta consta de dos petits fragments que l'autor transcriu.

Les dues primeres corresponen al que es coneix com gèneres de Passions narratives en llengua romànica.¹⁵ Aquestes obres de caràcter narratiu són bastant diferents de les divuit poesies esmentades per Massó, i de les manifestacions sobre la Passió que trobem en el segle XV, de les quals són una mostra els cançoners esmentats més amunt, per l'estructura, la versificació, la manera de presentar les escenes i per les fonts. Totes dues tenen una base comuna que són els Evangelis canònics, i evidentment, l'apòcrif de Nicodem, tanmateix, mentre que el poema editat per Moliné és semblant al pseudo Evangelí de Nicodem, el segon:

és molt més breu... i està gairebé exempt de llegendes. El seu contingut, per consegüent, està d'acord fonamentalment amb la narració autèntica dels evangelis.¹⁶

«Que si no-y prenem qualche consell», en efecte, és més fidel als Evangelis canònics, però mirarem d'estudiar ara les escenes en què se'n separa, alhora que altres aspectes que caracteritzen el poema. Es tracta, com hem dit, d'una Passió narrativa en vers, escrita en noves rimades, tot i que en aquest cas la mètrica és molt irregular (entre set i onze síl·labes). Com que el poema apareix escapçat, no hi ha cap títol o introducció i els primers versos corresponen al parlament d'un participant en el complot contra Jesús a casa de Caifàs. En les escenes que es corresponen amb els Evangelis hem observat que en nombroses ocasions sembla que els fets s'expliquen seguint el de Mateu més que no els altres.¹⁷ El relat abraça des del complot dels jueus, la Passió, mort, descens a l'infern, soterrament, Resurrecció, aparicions, Ascensió, vinguda de

d'altres manifestacions catalanes relacionades amb el pseudo Evangelí de Nicodem.

¹⁵ Les passions romàniques són objecte del treball de P. Cocozzella, «La Passió catalana del segle XIV: estudi preliminar d'un poema inèdit», *Zeitschrift für Katalanistik. Revista d'Estudis Catalans*, VII (1994), pp. 63-92, que no esmenta en cap moment l'edició de Bohigas i, per tant, tracta un poema que no és inèdit, com diu el títol del seu treball. Aquest autor, en referir-se a les obres en vers sobre la Passió, recull la distinció entre Passions clarament dialogades i Passions narratives, ja que hi ha nombrosos fragments narrats, i recorda que els crítics tendeixen a desfer aquesta distinció. En el cas que ens ocupa, com en els altres textos que esmentarem, es tracta d'obres narratives sobre la Passió.

¹⁶ P. Bohigas, *Sobre manuscrits i biblioteques*, p. 248. J. Izquierdo («"Emperò piadosament se creu per los feels"», p. 32, n. 17) afirma que el text que ens ocupa no agafa directament elements de l'evangeli de Nicodem, on es conta la mort i Resurrecció de Jesús, i el descens a l'infern.

¹⁷ Em fa pensar açò el fet que algunes escenes, com ara les paraules de Pilat amb els soldats que han vetllat la tomba perquè no en diguen res, o la del Judici Final en què Crist separa els bons dels dolents estan més desenvolupades en aquest Evangelí. Així mateix, la *Passion des Jongleurs*, poema que esmentaré més endavant, s'inicia amb el complot dels jueus. Si el que ens ocupa està mancat de pocs versos a l'inici, la primera escena que hi trobem és la mateixa que en el text francès. D'altra banda, l'altre poema català sobre la Passió «E la mirà car tot era ensems» relata el fet d'altra manera, així alguns guardians expliquen a Caifàs la Resurrecció de Jesús, però no s'hi diu res dels diners que els donen per fer-los callar. Finalment, l'escena de l'aparició als deixebles procedeix de l'Evangelí de LLuc (XXIV, 13-35).

l'Esperit Sant, vinguda de l'anticrist i Judici Final. Com diu Bohigas, se segueixen els Evangelis, cosa que es certa en el relat de la Passió i la Resurrecció, però hem de tenir en compte que hi ha el descens a l'infern, la vinguda de l'anticrist i el Judici Final, que tenen manifestacions apòcrifes. A més, hi ha amplificacions i alguns detalls no documentats (un dels guardes de la tomba de Jesús es diu Dombriador [vv. 239-298], la peculiar manera com Jesús parteix el pa [vv. 361-370], l'aparició d'Elies i Enoc).

En els primers versos (1-204) s'expliquen els episodis des del complot dels grans sacerdots contra Jesús fins la mort a la creu: Judes s'ofereix a traïr-lo i ho farà fent-li una besada. A l'Últim Sopar, Jesús preveu la traïció de Judes, consagra el pa, anuncia les negacions de Pere, renta els peus als deixebles. Segueix la detenció a l'hort i el porten davant de Pilat; s'esdevenen les negacions de Pere, la condemna de Pilat i la Crucifixió. El relat és breu, algunes escenes fins i tot s'expliquen de manera més resumida que en l'Evangelí; per exemple, no es diu res de la presentació de Jesús davant d'Anàs i de Caifàs i l'interrogatori de Pilat és molt breu. En el de Mateu els jueus el porten davant Caifàs i, mentre hi és, es produeixen les negacions de Pere, que els havia seguits. Ara es diu que Jesús és capturat i que Pere s'amaga en una casa, on l'interroguen una «fembra mala», i no pas una criada com en els Evangelis, i un «macip». Veurem tot seguit altres detalls en què el relat se separa de la narració evangèlica:

1. El fet de lligar Jesús a un pilar per fagel·lar-lo procedeix de la litúrgia i apareix per primera vegada en un himne de Vespres i en una oració.¹⁸ Remarcarem el fet que ara a més del terme assotar s'usa «correjades».

a. i. pilar lo feu ligar
e regement batre e assotar.

¹⁸ D. Sherman Severin, ed., *La Pasión trovada*, Pubblicazioni della sezione romanza dell'Istituto Universitario Orientale, Nàpols, 1973, p. 30. Trobem l'escena, a més, en altres textos: sant Jeroni (J.P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series latina*, París, 1857-1866, 22, 884) *Epistola* 108, *ad Eustochium* V; sant Gregori de Tours, *De Gloria martyrum*, I, VII; Pere Comestor (J.P. Migne, *Patrologiae*, 198, 1.628); *De meditatione* atribuït a Beda (J.P. Migne, *Patrologiae*, 1857-1866, 565); El *Dialogus Beatae Mariae* atribuït a sant Anselm diu que la columna era una *statua* molt grossa. (J.P. Migne, *Patrologiae*, 159, 279). Bonaventura (*Contemplació de la Passió de Nostre Senyor Jesucrist*, ed. A. Hauf, Edicions del Mall, Barcelona, 1982, p. 46) narra l'escena en les termes següents: «Manà, donchs, lo inich jutge Pilat que a Jesús açotassen. E axí fonch despullat lo Senyor davant lo poble, e ligat a una columna, y fonch de diversos açots la sua preciosa e delicatíssima carn atormentada. Mire' com està davant lo poble, tot nuu, un jove y elegant persona, tot vergonyós. Aquell qui és més bell que tots los fills dels hòmens està rebent los açots de mans de sutzes i cruels botxins, molt durs i dolorosos. Aquella innocentíssima carn de Jesús, tendre, mundíssima y de inestimable bellesa, la qui és flor de totes les carns y de tota humana natura, és humplerta vuy de plagues y de trencadures. Esforçaven-sse los cruels ministres qui major açot li donaria. Comença de brollar la sanch real del príncep Jesús, de una part y d'altra, de tots los lochs de sa persona; fan-li plaga sobre plaga, vèrtol sobre vèrtol; brolla sanch sobre sanch. Rehiteren y són espeçides en son cors nafres sobre nafres, fins ha tant que, ja cançats los botxins de açotar, y los qui miraven de veure, afatigat del tot lo Senyor, manen soltar-lo de la columna».

Aquella nit axí despaneren
en grans correjades que li deren (vv. 153-156).

2. Després de la condemna, es fa una breu referència als maltractaments que rep Jesús:

Dementre que lo-y amenaven
los uns grans collades li daven,
e-ls altres ab lo peu lo ferien
e en la cara li scupien.

Passientment Jhesus o prenia
e la sua boca mal no disia.

Puys d'espines lo coronaren (vv. 179-185).

Tot i que els maltractaments tenen una base evangèlica (Mateu, XXVI, 67-68, Marc, XIV, 64, Lluc, XXII, 63-65) seran desenvolupats posteriorment de manera molt abundant i prolíxa per la literatura pietosa. Ara trobem una mostra que, tot i que es redueix als versos transcrits, manifesta el realisme i la crueldat amb què s'explicaran posteriorment els patiments de Jesús.

Després de morir, Jesús baixa a l'infern. El descens a l'infern no té suport en els Evangelis canònics, però té una gran antiguitat i apareix ja en els credos del segle XIII. Sant Tomàs, per exemple, en dóna a la *Summa* tots els detalls sobre la necessitat d'aquest esdeveniment, el temps que Jesús hi degué passar, etc. El relat apareix, així mateix, en el pseudo evangeli de Nicodem.¹⁹ De qualsevol manera, en el text que ens ocupa es tracta d'un breu resum sobre els fets relacionats amb la baixada a l'infern (vv. 205-228), amb molt pocs detalls.

Seguidament (vv. 229-238) Josep d'Arimatea demana el cos de Jesús i el soterra. En la Resurrecció (vv. 239-298) s'amplien els versicles evangèlics en què els guardes són assignats a la tomba i posteriorment s'adormen (Mateu, XXVII, 62-66). Comuniquen a Pilat que Jesús no hi és, ell els suborna perquè mentisquen i diguen que el cos ha estat robat per la nit (Mateu, XXVII, 62-66 i XXVIII, 11-15) —tot i que en aquest cas s'atribueixen a Pilat les paraules dels grans sacerdots en l'Evangeli, com en una obra que comentarem seguidament, la *Passion des Jongleurs*.²⁰ Les aparicions (vv. 299-476) a les dones i als deixebles van seguides de l'Ascensió. Els apòstols s'escampen a predicar sense por gràcies a la vinguda de l'Esperit Sant. La Resurrecció i les aparicions són les escenes més desenvolupades en tota aquesta part.²¹

¹⁹ C. von Tischendorf, ed., *Evangelia apocrypha*, H. Mendelssohn, Leipzig, 1876.

²⁰ D'altra banda, en l'escena anterior, també s'han alterat les veus narratives, perquè es tracta dels jueus reunits que parlen entre ells per a fer guàrdia a la tomba de Jesús, mentre que en l'Evangeli de Mateu els grans sacerdots, després de reunir-se es dirigeixen a Pilat i li demanen que pose una guàrdia al sepulcre.

²¹ L'aparició als deixebles (vv. 335-374) segueix ara l'Evangeli de Lluc, que la desenvolupa extensament (XXIV, 13-35).

Des del vers 475 fins al final de l'obra s'inclou el relat de la vida de l'anticrist, que sembla tenir l'origen en *De ortu et tempore Antichristi* d'Adso Dervensis, i del Judici Final.²² El Judici Final anirà precedit de diversos signes i de la vinguda de l'anticrist. En aquest cas es parla breument de la vinguda de l'anticrist (vv. 477-516),²³ dels signes (*Vides*, II, 18; Mateu, XXIV,29-30; Marc, XIII, 24; Lluc, XXI, 25) (vv. 517-526) per explicar després de manera més extensa el Judici Final, (Mateu, XXV, 31-46, Apocalipsi, XX, 11-15) (vv. 527-655). En els primers versos d'aquesta darrera part es reprén l'Evangeli de Mateu i es recorda que Jesús salvarà els qui han ajudat l'altri com si hagués estat Jesús mateix (vv. 527-559). Segueix una descripció de la Resurrecció dels morts, que s'apleguen en un lloc per a ser jutjats. La descripció va precedida d'unes paraules de sant Pau anunciant el Judici.²⁴ Es descriuen les penes de l'infern de manera molt prolixa, per concloure: «Doncs be·ns deuriem guardar/ de fer follies e arrar» (vv. 653-654). Els darrers versos tanquen l'obra (654-668), i es convida el lector perquè pregue Jesucrist i Maria.

En aquesta darrera part les escenes de les penes de l'infern són descrites amb més detall i amb major nombre de versos,²⁵ pot ser que es tractàs d'una obra d'edificació que pretenia atemorir els oients per induir-los a no pecar.

El pseudo evangeli de Nicodem (*EN*) és una font principal d'altre poema narratiu català «E la mirà car tot era ensems» (P2) que en els primers versos (1-933) explica la Passió des dels patiments de Jesús havent estat capturat fins a l'Ascensió. Encara que hi ha llegendes afegides,²⁶ segueix bàsicament el relat evangèlic, com P1. Com que el text està també escapat, no podem saber si hi havia uns primers episodis sobre la conspiració dels jueus, com en P1. Les llegendes afegides no apareixen en P1 i els altres aspectes en què se separa de l'Evangeli no coincideixen amb aquell, com per exemple el fet que en P1 Pilat, i no pas els sacerdots paguen els jueus perquè diguen

²² D. Verhelst, ed., Adso Dervensis, *De ortu et tempore antichristi*, Corpus Christianorum Continuatio Medievalis, 45, Brepols, Turnhout, 1976.

²³ He seguit el relat en les *Vides de sants Rosselloneses* (II, edd. Ch. Maneikis Kniazzev i E.J. Neugaard, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1977, p. 19), i l'Apocalipsi, XIII i XX, 7-10. Elies i Enoc (v. 497) es troben també en la *Biblia parva* del Bisbe de Jaén «Emperò Déu no voldrà que se acost a Paradís terrenal, on és Elies e Enoch» (P. Armengol Valenzuela, *Obras de san Pedro Pascual, mártir, obispo de Jaén y religioso de la Merced*, I, Tipografía della Pace di F. Cuggiani, Roma, 1906, p. 178) i en la *Passion des Jongleurs* (A.J. Amari Perry, ed., *La Passion des jongleurs*, Beauchesne, París, 1981, vv. 2.937 i ss.).

²⁴ Compareu els versos amb la carta de Pau als Tessalonicencs: «i que vosaltres, els qui esteu atribolats, trobeu el repòs juntament amb nosaltres, el dia que Jesús, el senyor, es manifestarà. Vindrà des del cel, acompanyat dels seus àngels poderosos i enmig d'un foc ardent, per demanar comptes als qui no reconeixen Déu i no accepten l'evangeli de Jesús, nostre senyor. El seu càstig serà la perdició eterna, allunyats de la presència del senyor i de la seua gloriosa majestat. Ell vindrà aquell dia per ser glorificat enmig dels seus sants i per ser honorat enmig de tots els qui hauran cregut. I també vosaltres heu cregut el nostre testimoniatge» (Tessalonicencs II, I, 7-10).

²⁵ El foc, l'olor de sofre de l'infern apareixen en l'Apocalipsi, les altres escenes de l'infern també són comunes en la imatgeria popular i en l'art.

²⁶ J. Izquierdo, «Emperò piadosament se creu per los feels», pp. 32-34.

que el cos de Jesús ha estat robat per la nit. Els relats del descens a l'infern i del Judici Final són extensos i no tenen possibles contactes amb P1. És evident que P2 és més llarg (2.510 versos), i que incorpora moltes més escenes alienes als Evangelis. Tot i això podem dir que hi ha unes coincidències entre tots dos poemes ja que comparteixen un esquema narratiu que acaba amb el Judici Final, i no sabem si arrencava de la mateixa manera ja que en ambdós casos no s'ha conservat el començament.

Voldria esmentar ara dos textos francesos que presenten també un esquema narratiu semblant al de les dues obres catalanes; *La Passion des jongleurs* (PJ) i *Le livre de la passion* (LP).²⁷ El primer reprén de l'evangeli de Nicodem les escenes dels estendards que s'inclinen davant de Jesús, les acusacions contra Jesús, la visió de la dona de Pilat, la llegenda de Longí, la història de Josep d'Arimatea, i el descens a l'infern (l'editora Amary Perry creu que l'EN és una font important de la PJ),²⁸ però en molts altres passatges les escenes són les dels Evangelis. El segon, en opinió de Frank segueix el model del primer, amb elements procedents de la *Legenda Aurea* (tot i que l'editora considera que la influència de l'EN no és gran en aquesta obra).²⁹ Com en el cas de P2, ens trobem davant de poemes més extensos que P1, però comencen seguint més de prop la narració evangèlica, des de la conspiració dels jueus, com P1.

Per la forma en què està escrit i per les escenes que abraça, P1 té molts paral·lelismes amb la *Passion des jongleurs*,³⁰ poema narratiu francès de finals del XII o començaments del XIII,³¹ escrit en octosíl·labs apariats. En la PJ l'escena inicial és, com en P1, el complot dels jueus, tot seguint l'evangeli de Mateu. Segueix la unció de Jesús per Magdalena i l'últim sopar. Els episodis són els mateixos, hi ha, així mateix, el descens a l'infern, fins a la Resurrecció. L'escena de Pilat subornant els guàrdies del sepulcre perquè mentisquen sobre la desaparició de Jesús (com en el cas del nostre poema, aquestes paraules es posen en boca de Pilat, i no dels sacerdots), i a continuació l'àngel que en el sepulcre anuncia a les dones la Resurrecció.

²⁷ A.J. Amari Perry, ed., *La Passion des jongleurs*; G: Frank, ed., *Le livre de la Passion: poème narratif du XIVe siècle*, Honoré Champion, París, 1930.

²⁸ A.J. Amari Perry, ed., *La Passion des jongleurs*, p. 37.

²⁹ G. Frank, ed., *Le livre de la Passion*, p. XI.

³⁰ É. Roy, *Le mystère de la Passion en France du XIVe au XVIe siècle. Étude sur les sources et le classement des mystères de la Passion. Accompagné de textes inédits*, Slatkine Reprints, Ginebra, 1974 (reimpressió de l'edició de Dijon 1903-1904) ha estudiat la *Passion des jongleurs* (s. XII-XIII) –Geofroi de París va introduir el poema en la seua compilació de 21.224 versos d'història sagrada anomenada *Bible des sept estaz du monde* (1243)–, la *Passion d'Autun* –copiada en manuscrits del segle XV i que sembla ser de finals del XIII o de començaments del XIV– i altres textos en vers i en prosa fins al segle XV, quan, segons l'autor, moltes fonts teològiques influeixen en les obres sobre la Passió, i fa llavors especial esment de les *Meditationes vitae Christi* atribuïdes a sant Bonaventura. Entre els textos que estudia Roy n'hi ha de dramàtics i d'altres de caràcter narratiu, com ara la *Passion des Jongleurs* (É. Roy, *Le mystère de la Passion en France*, 27*-36*), o la *Passion* segons Gamaliel (vv. 319-346). Del segle XIV és el poema narratiu *Le livre de la Passion*, editat per G. Frank.

³¹ Segons l'editora de l'obra (A.J. Amari Perry) influeix, o és una de les fonts del misteri de la Passió *Passion du Palatinus* (s. XIV) i en els dos fragments anomenats *Passion d'Autun* (conservats en manuscrits del XV).

Segons la seua editora, la *PJ* prové d'un ambient clerical, i va ser escrita per un autor culte però es transmetia oralment, amb l'aparença de l'espontaneïtat; per això hi ha molts recursos propis de l'oralitat, intervencions de l'autor i del joglar, apel·lacions al públic, fórmules de presentació, exclamacions, al·lusions a les fonts. Es tracta d'un poema molt més extens que P1 (3.894 versos), que amplia l'Evangelí amb moltes fonts, com ara les que donen la llegenda dels estendards que s'inclinen davant Jesús, la llegenda de Judes, el miracle de Longí, les escenes en què es descriu cruelment la Passió de Jesús i els seus patiments, la tradició de la *compassio Mariae*, etc. Escenes com les relacionades amb el patiments de Jesús, la crueltat, la Passió compartida de Maria, seran molt freqüents en passions catalanes del segle XV, però encara no les trobem en P1. Tanmateix, sí que podem concloure que en tots dos casos es tracta de poemes narratius en noves rimades sobre la base dels Evangelis, especialment el de Mateu, i que abracen un fil narratiu que comença amb els mateixos episodis. En P1, com en *PJ*, també hi ha apel·lacions al públic (vv. 477-478) «Vuy més si volets hoyr,/ vos vull de la fi del segle dir», exclamacions o interrogacions retòriques «Ay, Deus, què faran los peccadors/ que·ls martirs tremoleran e·ls confessors?» (vv. 527-28), intervencions del narrador «Doncs be·ns deuriem guardar/ de fer folies e arrar» (vv. 653-654),³² parlaments en estil directe d'alguns personatges (vv. 540-552, Jesús), etc.

Més tardà, el poema anomenat *Le livre de la Passion* també pot considerar-se un model en el qual s'inscriu P1.³³ Es tracta de tirades de versos octosíl·labs apariats, (p. 8, v. 217), que en algun moment fan menció explícita de l'Evangelí de Mateu, i que s'inicia amb la Resurrecció de Llätzer i segueix amb la conspiració dels jueus. Després, la traïció de Judes, l'episodi de la muntanya de les Oliveres, la detenció, i el descens a l'infern (vv. 868 i ss. i després vv. 1.812 i ss). Tot seguit es relaten la Resurrecció, les aparicions, l'Ascensió, la dispersió dels apòstols i els seus màrtirs, el Judici Final i com els bons aniran al cel i els dolents a l'infern. L'autor demana poder anar a la Glòria «Dieu la nous ostroit par son acort» (v. 2.508) i acaba l'obra. Segons l'editor, es tracta d'un poema de començament del segle XIV. Tot i que és molt extens (2.508 versos) i basat en la *PJ*, l'estructura és, igualment, molt semblant a la del poema que ens ocupa, ara fins i tot tenim el Judici Final en els darrers versos.

No conec en castellà obres amb les característiques dels que he estudiat ací. Crec que el poema *De los signos que aparecerán antes del Juicio*, de Gonzalo de Berceo explica en 77 estrofes els signes del Judici Final, que en el nostre cas constitueix una part de les obres estudiades. Més tard, en el segle XV, les manifestacions amb aquesta temàtica són d'unes característiques diferents, tanmateix, podem esmentar les *Coplas de la Pasyón con la resurrección de Nuestro redentor Jhesu Christo* (c. 1485) del comendador Román, en octosíl·labs i

³² Crec que en aquest cas no es tracta de veure la discussió entre passions narratives i passions dramàtiques (P. Coccozzella, «La Passió catalana del segle XIV») perquè es tracta d'un text, com altres obres narratives del XIV, clarament narratiu.

³³ G. Frank, ed., *Le livre de la Passion*.

La Pasión trovada de Diego de San Pedro (c. 1470),³⁴ en octosíl·labs, que presenten algunes similituds amb aquests poemes, com la utilització de l'octosíl·lab o el fet de recollir tradicions apòcrifes (per ex. a *La Pasión trovada* hi ha l'aparició de la Verònica, el miracle de Longí o la llegenda de Judes. L'obra conclou després del soterrar de Jesús, quan Maria retorna a casa seua i la visiten els apòstols. No hi ha referències al descens a l'infern o al Judici Final). De qualsevol manera, ja trobem en aquestes obres elements que no hi ha en la que ens ocupa; els fragments meditatis, la *compassio Mariae*, i la crueldat aplicada a Jesús, aspectes que seran freqüents en la poesia amb aquest tema en el XV.

I si *La Pasión trovada* encara està escrita en octosíl·labs, i recull tradicions apòcrifes, en el segle XV català ens trobarem, al costat de poemes de menor entitat, com els esmentats al començament d'aquest treball, poemes llargs sobre la Passió amb d'altres esquemes mètrics, estròfics i de contingut; és el cas de la *Istòria de la Passió* de Bernat Fenollar i Pere Martines o de les *Obres en loors de la santíssima creu* de Jaume Beltran i Vicent Ferrandis, totes dues centrades en els moments que van des de la detenció fins a la mort de Jesús, amb molts menys elements apòcrifs i amb una evident insistència en les escenes relacionades amb la *compasio Mariae*. Ens trobem, en aquest sentit, amb textos escrits en versos decasil·labs, com la *Passione* atribuïda a Boccaccio i com altres poemes italians que ara no tinc ocasió de comentar.

La poesia medieval sobre el tema de la Passió utilitza freqüentment el pseudo evangeli de Nicodem, en el qual es desenvolupen extensament les escenes del judici de Jesucrist davant Pilat, les acusacions dels jueus, els esdeveniments que proven la Resurrecció i Ascensió de Jesucrist i el descens a l'infern. P1 és, entre els poemes que hem comentat ací, el que presenta una influència menor de l'apòcrif. Tanmateix, coincideix amb aquells, amb les excepcions que hem pogut veure, en l'esquema narratiu general, que abraça des del complot dels jueus, la Passió, la Resurrecció, les aparicions de Jesús, l'Ascensió, el descens a l'infern, la vinguda de l'anticrist i el Judici Final. En llengua occitana el poema «*Sens e razos d'una escriptura*» estudiat per Izquierdo, 2.792 versos en noves rimades, és una versió de l'apòcrif que també es pot incloure en aquest esquema narratiu. Hem pogut veure que les dues obres franceses sobre la Passió tenen una estructura similar i algunes coincidències amb P1 com ara el fet de començar amb episodis semblants, o el fet que Pilat, i no els sacerdots, subornara els soldats després de la Resurrecció. P2 segueix el mateix esquema estructural, però més acostat a l'*EN* i amb més deteniment en els motius que se separen del relat evangèlic, però l'esquema narratiu és el mateix. Un esquema narratiu que canviarà en el segle XV i que inclourà altres aspectes menys relacionats amb llegendes apòcrifes. Finalment hem de fer esment de la rica tradició teatral sobre la Passió, que té una de les manifestacions romàniques primeres més significatives en l'anomenada *Passió Didot* provençal, i amb molts punts de contacte amb la tradició narrativa en vers ací estudiada, però que no hem tractat en aquesta ocasió.

³⁴ D. Sherman Severin, ed., Diego de San Pedro, *La Pasión trovada*, p. 25, n. 2, esmenta molts textos castellans i catalans sobre la Passió, però no hi trobe cap amb les característiques dels que ens ocupen.